

Гайдуцький А.П.,

кандидат економічних наук,
помічник заступника голови
Національного банку України

КОНТРИКЛІЧНА Й АНТИКРИЗОВА ПРИРОДА ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ МІГРАЦІЙНОГО КАПІТАЛУ

Здійснено спробу довести, що причинами можливого зниження обсягів міграційного капіталу є не так сучасна економічна криза, як докризова політика розвинених країн стосовно мігрантів. Наведено приклади відсутності кореляційної залежності між кризами й обсягами надходження грошових переказів мігрантів.

The article tries to show that the main problems of decrease of migration capital market are not because of current economic crisis but pre-crisis policy of developed countries in relation to the foreign migrants. Examples are also given that migrants' remittances are not correlated with different types of crises.

Посилення фінансової кризи та рецесія економік розвинених країн активізували дискусії стосовно можливого зменшення надходжень міграційного капіталу в країни, що розвиваються. З метою реального визначення такого впливу потрібно проаналізувати основні чинники можливого зниження обсягів грошових переказів, а також дослідити природу поведінки мігрантів у період важких економічних часів.

В Україні від початку фінансової кризи ґрунтовних досліджень щодо змін на ринку міграційного капіталу не проводили. Однак активну увагу цьому питанню приділяють фахівці Світового банку та МФВ, цікавим також є вивчення досвіду надходження грошових переказів у період кризи у країнах Латинської Америки і Південно-Східної Азії¹.

Слід зазначити, що в опублікованих працях недостатньо уваги приділено чинникам конкурентоспроможності робочої сили мігрантів в умовах кризи, не проаналізовано основні проблеми домогосподарств самих мігрантів, яких скрутне становище змушує знаходити нову роботу за кордоном і не зменшувати обсяги переказів на батьківщину.

Метою статті є аналіз основних чинників контриклічного й антикризового формування міграційного капіталу як у країнах працевлаштування, так і на батьківщині мігрантів.

---

¹ Remittances steady despite financial crisis // Starbroek news. — November 16. — 2008. — P. 3—4; Global crisis may hit remittances by NRIs: RBI Study // Business Standard. — 17 March. — 2009; World Bank lowers remittances forecast for 2009 as financial crisis deepens. — <http://www.worldbank.org>; Joselow G. Remittances to Latin America fall as economic crisis hits migrant laborers // Voice of America Journal. — <http://www.voanews.com/english/archive/2009-03/2009-03-16-voa86.cfm>; Fritz A. Economic crisis just one of many intersecting variables determining remittances trends // Inter-American dialogue webpage. — November 10. — 2008. — <http://www.thedialogue.org>.

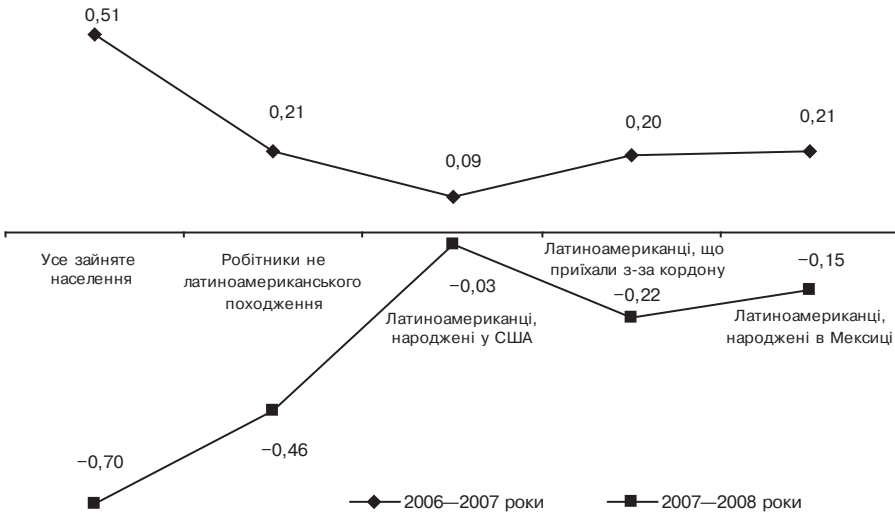
Дослідження історії формування міграційного капіталу свідчить, що в умовах економічної кризи обсяги міграційного капіталу не зменшуються, а за певних обставин навіть збільшуються. На відміну від потоків основних складових міжнародного ринку капіталу, які збільшуються у сприятливі періоди економічного циклу та скорочуються під час рецесій, міграційний капітал, навпаки, має контрциклічний характер по відношенню до економічних циклів країн — реципієнтів переказів. Дослідження Світового банку доводять, що коли країна-отримувач перебуває в стані економічної рецесії після фінансової кризи, стихійного лиха, політичного чи військового конфлікту, обсяги міграційного капіталу зростають, оскільки мігранти намагаються зменшити негативний вплив таких процесів на суспільний розвиток своїх домогосподарств².

Яким чином економічна криза 2008—2009 років може вплинути на ринок міграційного капіталу? Експертні оцінки фахівців Світового банку свідчать про можливе зниження на 5—8 % залежно від глибини кризових процесів у розвинених країнах — основних донорах міграційного капіталу. Разом із тим, аналіз чинників можливого зниження обсягів переказів через економічну кризу свідчить, що причини швидше мають докризовий характер: більш жорстка політика урядів розвинених країн щодо мігрантів, удосконалення шляхів надходження міграційного капіталу в країни, що розвиваються, тощо. Однак частина фахівців схиляється до того, що криза може істотно вплинути на ринок грошових переказів. Тому доцільно детальніше проаналізувати ці питання в історичному контексті, приділивши увагу двом аспектам, які фактично впливають на обсяги міграційного капіталу. Перший — це перспективи подальшого працевлаштування мігрантів в умовах зростання безробіття у країнах працевлаштування, другий — перспективи доходів мігрантів і рівня їх переказуваності в умовах скорочення зарплат серед населення країн працевлаштування.

Кількість мігрантів є основною складовою при визначенні обсягів переказів. В умовах рецесії світової економіки певна їх кількість може повернутися на батьківщину через масові звільнення, депортації або відсутність робочих місць. Однак сучасні реалії свідчать про дві особливості цього процесу. По-перше, мігранти поки що не є основною групою трудових ресурсів, яких звільняють у першу чергу в масовому порядку. Результати аналізу сфери будівництва США, яка найбільше постраждала від кризи, показали: під час кризи темпи зростання кількості безробітних серед мігрантів нижчі, ніж у країні загалом (рис. 1). Так, аналіз темпів зайнятості у сфері будівництва у 2006—2007 та 2007—2008 роках свідчить про те, що серед усього населення за останній рік звільнено більше, ніж працевлаштовано за попередній період. У групі робітників не латиноамериканського походження цей розрив також дуже значний (темпи зайнятості втричі менші).

---

² Global economic prospects 2006: economic implications of remittances and migration. Prepared by World Bank. Washington D.C.: WB Publications. — 2005. — P. 99—101.

Джерело: розраховано за даними: *Ratha D., Mohapatra S., Zhimei Xu. Outlook for remittances flows 2008—2009: growth expected to moderate significantly, but flows to remain resilient // Migration and development brief. — № 8. — 2008. — Р. 4.*

Рис. 1. Зміна темпів зайнятості різних категорій населення у будівельній галузі США, %

Водночас у групі латиноамериканського населення США ситуація є значно кращою. Серед так званих натуралізованих латиноамериканців у США зменшення темпів зайнятості є мінімальним ($-0,03$ у 2007—2008 роках) порівняно з 2006—2007 роками. Серед мігрантів, які приїхали з Південної Америки, у тому числі з Мексики, ситуація також краща, ніж загалом по країні. Тобто низька вартість робочої сили, можливість не сплачувати соціальні податки (за нелегальних мігрантів) — це основні чинники, які пом'якшили вплив кризи саме на трудових мігрантів і сприяли залученню роботодавцями саме іноземної робочої сили. У цьому контексті Д. Рата зазначає, що коли держава намагається зменшити приплив мігрантів через більш жорсткі законодавчі норми, міграційні процеси набувають більшої нелегальності. Адже в період кризи підприємці скорочують зарплати й шукають дешевшу робочу силу. За таких умов вибір знову падає на мігрантів, але вже нелегальних³. Що стосується мігрантів з України, то Міністерство праці та соціальної політики України також заперечує масове повернення їх на батьківщину. Як запевняє міністр Л. Денісова, фактично люди на батьківщину не повертаються: вони приїжджають до родичів на свята, однак потім повертаються на місця роботи за кордоном⁴.

По-друге, за визначенням фахівців Світового банку, незважаючи на численні розповіді про повернення мільйонів мігрантів на батьківщину, динаміка наявної

³ *Ratha D., Mohapatra S. Revised outlook for remittance flows 2009—2011: remittances expected to fall by 5 to 8 percent in 2009 // Migration and development brief. — № 9. — March 23. — 2009. — Р. 5.*

⁴ Минтруда отрицает массовое возвращение в Украину трудовых мигрантов // Интернет-издание "Корреспондент.net". — 23 апр. 2009 г. — <http://www.korrespondent.net/business/economics/814462>.

кількості іноземців у країнах працевлаштування залишається позитивною. Мігранти намагаються залишитися, шукаючи роботу навіть в інших секторах економіки, оскільки ситуація із працевлаштуванням на батьківщині може бути ще гіршою⁵. Наприклад, за словами працівника Івано-Франківської облдержадміністрації А. Романчука, на заробітках перебувають 200—250 тис. мешканців лише цієї області. На повернення можна очікувати не більше ніж 15—20 тис. осіб. При цьому це будуть найменш соціально захищені громадяни, які працювали або в інших регіонах України, або в СНД⁶. Автор додає, що на масове повернення мігрантів не варто очікувати. Україна не зможе їх захистити. Перша проблема, з якою вони стикаються на батьківщині, — це відсутність вільних робочих місць і незадовільна оплата праці⁷.

Р. Мейнс також упевнений, що незважаючи на поодинокі випадки повернення мігрантів на батьківщину, основна їх частина не планує залишати країни працевлаштування. Цьому є декілька причин: висока вартість від'їзду на батьківщину та потенційного повернення до місця роботи; проблеми зі статусом легальності, що не дасть можливості в майбутньому знову виїхати за кордон; побоювання, що економічна ситуація на батьківщині є значно гіршою, ніж у країні працевлаштування. Як приклад автор наводить Іспанію, де уряд мотивує мігрантів до повернення на батьківщину шляхом надання фінансової компенсації, однак охочих скористатися такими стимулами дуже мало⁸. Підтвердженням цього є опитування трудових мігрантів щодо їхніх подальших перспектив повернення додому (рис. 2). Бажання залишитись працювати виявили понад 2/3 латиноамериканських мігрантів. Серед сальвадорців бажають повернутися лише 3 % мігрантів, серед колумбійців — 5 %, болівійців — 6 %. Опитування на батьківщині цих мігрантів також підтверджують високі міграційні наміри щодо працевлаштування за кордоном. У Сальвадорі бажаючих виїхати на заробітки — майже 90 %, у Болівії — майже 80 %, у Колумбії — понад 50 %. В інших країнах цей показник теж коливається в межах 20—40 %. Дослідження багатостороннього інвестиційного фонду (МІФ) також підтвердили, що можливість повернутися на батьківщину мігранти розглядають в останню чергу. В найгіршому разі вони намагаються переїхати з одного регіону до іншого, змінити роботу або сферу працевлаштування⁹.

Останнім часом активізувалися багатосторонні переговори між країнами про доступ до ринків праці й можливість зменшення обсягів депортації. Країни — донори робочої сили — усіма шляхами намагаються підписувати двосторонні угоди з приймаючими країнами про невисилання безробітних мігрантів на батьківщину. Так, наприклад, уряд Молдови має попередні домовленості з російською владою

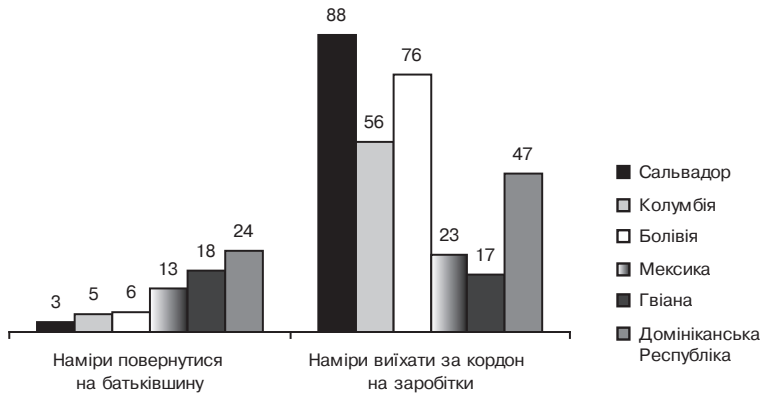
⁵ *Ratha D., Mohapatra S.* Зазнач. праця. — С. 5—6.

⁶ Мировой финансовый кризис вернет в Украину часть гастарбайтеров // Интернет-издание "Корреспондент.net". — 27 окт. 2008 г. — <http://www.korrespondent.net/ukraine/events/628061>.

⁷ Там само.

⁸ *Meins R.* Remittances in times of financial instability. Prepared by IDB & MIF. — 2008. — Р. 4.

⁹ Там само. — С. 5.

Джерело: розраховано за даними: Orozco M. Are trends in money transfers to Latin America shifting downward? // Focal point. — № 7. — November 2008. — P. 3.

Рис. 2. Наміри трудових мігрантів із окремих країн Латинської Америки щодо працевлаштування за кордоном, % опитаних наприкінці 2008 року

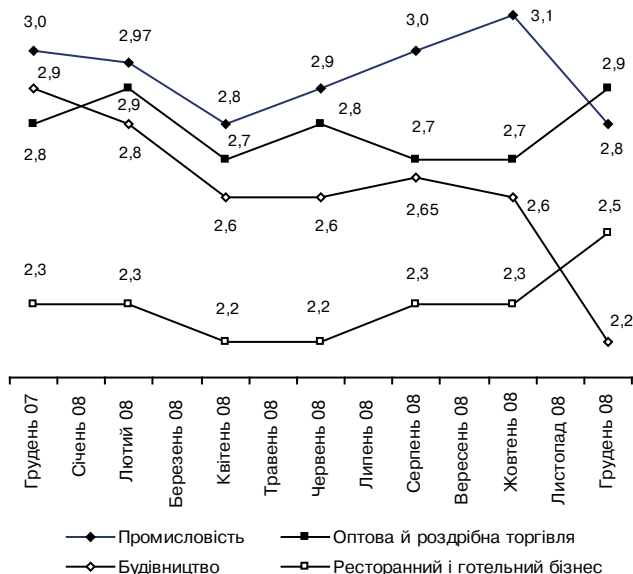
щодо можливості зайнятості вивільнених молдовських мігрантів на роботи в інші регіони і сфери економіки, зокрема сільське господарство¹⁰.

Логічний висновок зробили фахівці Міжнародної організації з міграції (МОМ) про те, що навіть в умовах кризи рівень міграції та переказів не знижується (а нелегальна міграція навіть збільшується). Зумовлено це тим, що в деяких секторах економіки зберігається структурний попит на робочу силу, незважаючи навіть на загальне зростання безробіття. Цей попит частково пояснюється демографічними чинниками (старіння і скорочення населення), а також тим, що в багатьох країнах місцеве населення не має потрібної кваліфікації або не бажає виконувати низько-кваліфіковану і брудну роботу¹¹.

У цьому контексті логічно навести приклад дослідження основних сфер працевлаштування мігрантів у США протягом 2008 року (рис. 3). Результати підтвердили, що криза змусила певну частину з них шукати роботу в інших сферах економіки. Так, упродовж року постійно скорочувалася кількість трудових мігрантів у будівництві — з 2,9 до 2,2 млн осіб, а наприкінці року цей процес активізувався і в промисловості — з 3,1 до 2,8 млн осіб. Разом із тим, в інших галузях, зокрема у сфері торгівлі й ресторанно-готельному бізнесі, кількість мігрантів зростає сукупно з 5,1 до 5,4 млн осіб, причому зростання зайнятості відбулося досить різко — за останній квартал 2008 року. Інший приклад у Росії: з листопада 2008-го по травень

¹⁰ В Молдавії очікують скорочення розмірів поступаючих денежних переводів і зворотного земляков с зароботков // Інтернет-портал “HR Monitor”. — 19 дек. 2008 г. — <http://www.hrmonitor.ru>.

¹¹ О влиянии мирового финансового кризиса на миграцию. Рекомендации по вопросам политики МОМ. Меморандум № 1 от 12 января 2009 г. // Интернет-издание “Демоскоп Weekly”. — № 365-366 от 16 февраля — 1 марта 2009. — <http://www.demoscope.ru/weekly/2009/0365/analit08.php>.

Джерело: розраховано за даними: Ratha D., Mohapatra S. Revised outlook for remittance flows 2009–2011: remittances expected to fall by 5 to 8 percent in 2009 // Migration and development brief. — № 9. — March 23. — 2009. — P. 5.

Рис. 3. Зміна кількості працевлаштованих мігрантів в основних галузях економіки США, млн осіб

2009 року звільнено майже 200 тис. іноземних працівників, абсолютна більшість — зі сфери будівництва. Водночас, за даними Федеральної міграційної служби Росії, за чотири місяці 2009 року видано майже 400 тис. дозволів на роботу. Міграційна служба також відзначає тенденцію перерозподілу трудових мігрантів — на Далекому Сході їх чисельність порівняно з минулим роком збільшилась у 2,5 рази¹². Саме цим пояснюється бажання мігрантів після звільнення в одних галузях не повертатися на батьківщину, а шукати роботу в інших сферах економіки.

За визначенням І. Гамалія, який цитує Д. Вікелите, світова криза не сприятиме масовому поверненню мігрантів на батьківщину. Разом із тим, досить важко відповісти на питання щодо зміни напрямів міграції. Багато залежатиме від рівня легальності мігранта, категорії візи, кваліфікації та особистої мобільності. Що стосується легальних мігрантів, то їм навіть не потрібно намагатись повернутися, особливо з країн ЄС, де рівень соціального захисту є високим. Наприклад, в Ірландії надається фінансова допомога в разі втрати роботи. Нелегальні мігранти, у свою чергу, теж намагатимуться залишитись через побоювання стикнутися з фінансовими й соціальними проблемами на батьківщині¹³.

¹² Украинским гастарбайтерам нет места на стройках в России // Интернет-издание “Forum”. — 22 мая 2009. — http://www.for-ua.com/news_print.php?news=3599169.

¹³ Гамалій І. Мигранты перестали пересылать деньги на родину // Интернет-портал “Дело”. — 25 фев. 2009 г. — <http://www.delo.ua/news/101756>.

Таким чином, навіть у сучасний період економічної турбулентності не слід розраховувати на значне зниження обсягів міграції. У разі зростання кількості звільнень в одних сферах економіки мігрантам легше перекваліфікуватися для роботи в інших галузях, а рівень оплати праці завжди дає їм можливість створити конкуренцію місцевим найманим працівникам.

За умови збереження позитивного балансу міграції до розвинених країн актуальним є дослідження можливості зміни обсягів доходів і переказів мігрантів у період кризи, що також може вплинути на фактичний обсяг міграційного капіталу в країні, що розвиваються. Аналіз офіційного ринку міграційного капіталу, в тому числі опитування представників спеціалізованих систем, дійсно показує певне зниження сум переказів. Наприклад, у Росії окремі системи грошових переказів і банки фіксують зміни обсягів надходжень від мігрантів. Так, у системі “Аллюр” у жовтні 2008 року відзначили зниження обсягів на 15 % порівняно з плановими показниками, у системі “Лідер” — зниження темпів зростання переказів на 10 % порівняно з попереднім місяцем. Подібний стан справ спостерігається у Blizko, Western Union і MoneyGram¹⁴. Водночас В. Парнас із системи “Аллюр” зазначає: якщо обсяг переказів і знизився, то лише в доларах США на 20—25 % (за останній квартал 2008 року). Проте завдяки девальвації національних валют у країнах СНД на 30—40 % фактичні обсяги переказів зросли. Якщо мігрант отримує зарплату в російських рублях, то сума його переказу значно не змінилася¹⁵. Разом із тим, С. Айрян із системи переказів Unistream зазначає, що відпливу клієнтів і зниження обсягів переказів ця спеціалізована компанія у 2008 році не відчула. У 2009-му ситуація може дещо змінитись. Однак вони все одно розраховують на зростання ринку і збільшення своєї частки на ньому¹⁶. Ю. Алючева підсумовує: незважаючи на те, що в цілому учасники ринку грошових переказів Росії визнають негативний вплив кризи на свій бізнес, вони відзначають, що істотних змін на ринку міграційного капіталу не відбудеться. Наприклад, за 2008 рік система Contact зафіксувала півтораразовий приріст обсягів переказів¹⁷.

У деяких інших країнах світу фахівці також вважають, що темпи надходження міграційного капіталу знижуватимуться. В Індії у 2008—2009 роках прогнозують часткове зниження обсягів переказів (до 10 %) у доларовому еквіваленті. Однак через девальвацію національної валюти фактичні обсяги міграційного капіталу в індійських рупіях значно зростуть¹⁸. У Таджикистані обсяги переказів наприкінці

¹⁴ Пашутинская Е. Падение оборотов // Коммерсантъ. — 2008. — № 198. — 30 окт. — С. 7.

¹⁵ Старостина Н. Кризис ударил по гастарбайтерам // Интернет-издание “RBC daily”. — <http://www.rbcdaily.ru/2009/03/12/finance/205595>.

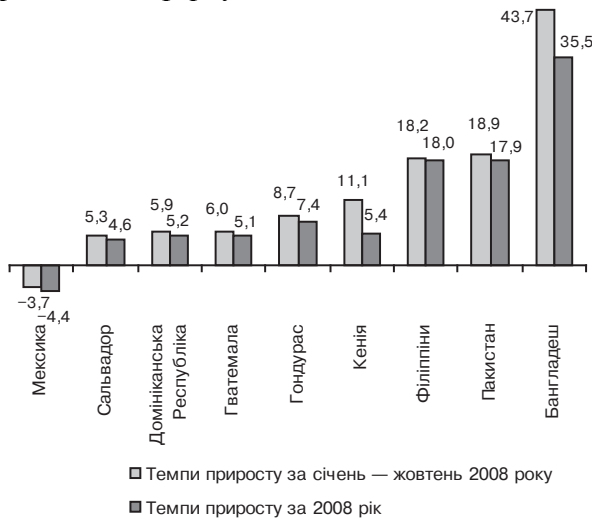
¹⁶ Сурея Айрян о развитии рынка денежных переводов // Интернет-сайт системы денежных переводов “Unistream”. — <http://www.unistream.ru/press/detail.php?ID=5227>.

¹⁷ Алючева Ю. Рынок денежных переводов не устоял перед кризисом // Интернет-портал “70.ru”. — <http://www.70.ru/tech/70463.html>.

¹⁸ Global crisis may hit remittances by NRIs: RBI Study // Business Standard. — 17 March. — 2009. — P. 5.

2008 року не знижувались, але темпи росту впали дуже сильно — до 1%¹⁹. Проведене на початку 2009 року Pew Hispanic Center опитування систем грошових переказів у країнах Латинської Америки також підтвердило, що значного зниження обсягів надходження міграційного капіталу не відбувається.

Отже, з одного боку, зменшилася середня сума одного переказу, проте, з другого — зросла кількість самих трансакцій²⁰. Зокрема, у Гвіані два з трьох операторів грошових переказів не помітили значного зниження темпів зростання переказів. Як зазначає А. Сінг, у кризовий період країна також дізнається, як асоціації гвіанських мігрантів із США підтримують свої рідні міста на батьківщині, адже саме завдяки їхній фінансовій підтримці обсяги переказів можуть додатково зрости²¹. Узагальнення темпів залучення міграційного капіталу в деякі країни, що розвиваються, із різних регіонів світу також свідчить: поки що можна говорити лише про зниження темпів приросту переказів (рис. 4). Серед наведених країн у 2008 році лише в Мексиці відзначено зниження обсягів грошових переказів. У решті країн простежується збільшення потоків капіталу. Причому темпи надходження переказів є позитивними за весь 2008 рік, коли кризові процеси вже активно проявлялися, лише трохи зменшившись у січні — жовтні 2008-го, коли перші серйозні симптоми кризи почали формуватись.

Джерело: розраховано за даними: Ratha D., Mohapatra S., Zhimei Xu. Outlook for remittances flows 2008—2009: growth expected to moderate significantly, but flows to remain resilient // Migration and development brief. — № 8. — 2008. — Р. 6.

Рис. 4. Динаміка надходження міграційного капіталу в окремі країни у 2008 році, % до попереднього року

¹⁹ Tavernis S. Cash flow from Tajik migrant stalls // New York Times. — December 24. — 2008. — Р. 5

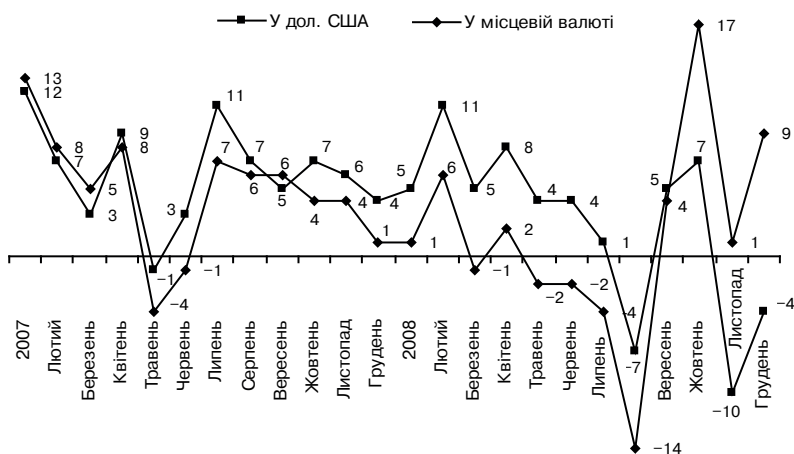
²⁰ Lopez A., Livingston G., Kochhar R. Hispanic and economic downturn: housing woes and remittances cut. — Washington D.C.: Pew Hispanic Centre. — January 8. — 2009. — 43 p.

²¹ Remittances steady despite financial crisis // Starbroek news. — Nonember 16. — 2008. — Р. 3—4.

Таким чином, якщо в умовах кризи й відбулося зниження обсягів грошових переказів, то в основному в доларах США, в національній валюті вони навіть зросли. А. Фрітз зазначає, що мігранти добре поінформовані про девальвацію національної валюти щодо долара США, тому намагатимуться переказувати більше коштів. У національній валюті це ще більші суми, на які можна не лише утримати сім'ю, а й придбати речі тривалого користування, зробити інвестиційні вкладення або просто заощадити²². Підтвердженням цього є розрахунки Р. Мейнса. Так, у жовтні 2008 року перекази в Колумбію зросли на 18%, Мексику — на 11% проти відповідного періоду минулого року. Тобто незважаючи на кризу в країнах — донорах міграційного капіталу, темпи надходження переказів знову починають збільшуватися²³.

Дійсно, порівняння темпів надходження міграційного капіталу в країни Латинської Америки свідчить про стрімку активізацію обсягів переказів наприкінці 2008 року через девальвацію національних валют щодо долара США (рис. 5). Якщо у I півріччі 2008 року обсяги переказів у доларах зростали на 1–5% на місяць, то в місцевих валютах вони вже почали знижуватися на 2–4%. Зі зміцненням долара обсяги переказів наприкінці року значно активізувалися — приріст становив понад 15%, що більше, ніж за останні два роки.

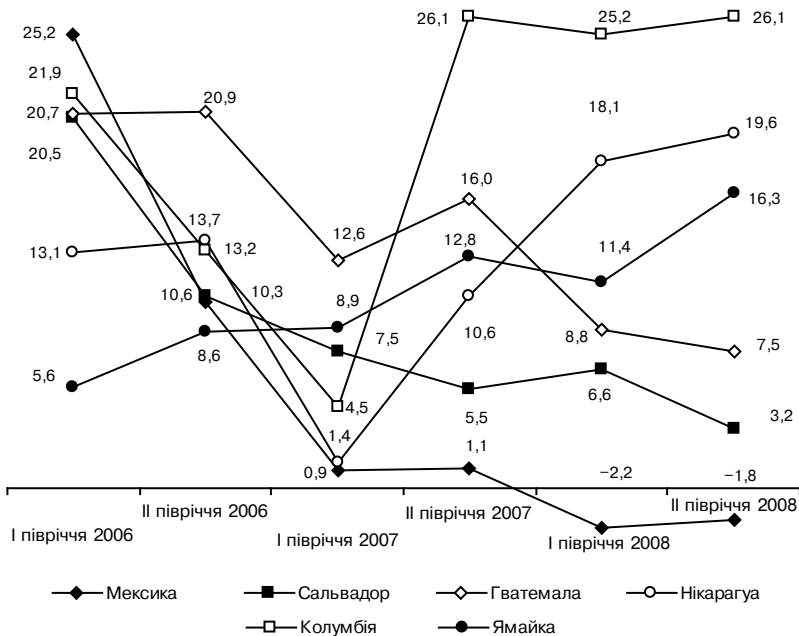
Джерело: розраховано за даними: Meins R. Remittances in times of financial instability. Prepared by IDB & MIF. — 2008. — Р. 3.

Рис. 5. Динаміка надходження міграційного капіталу в країни Латинської Америки, % до відповідного періоду попереднього року

Детальніший аналіз динаміки надходження міграційного капіталу в окремі країни Латинської Америки у 2006–2008 роках також свідчить, що не криза, а докризові явища призвели до зниження темпів зростання й навіть падіння самих обсягів переказів (рис. 6). У 2006 році у всіх країнах спостерігається швидке зниження темпів зростання переказів, що зумовлено девальвацією долара США щодо національних

²² Fritz A. Зазнач. праця.

²³ Meins R. Зазнач. праця. — С. 2.

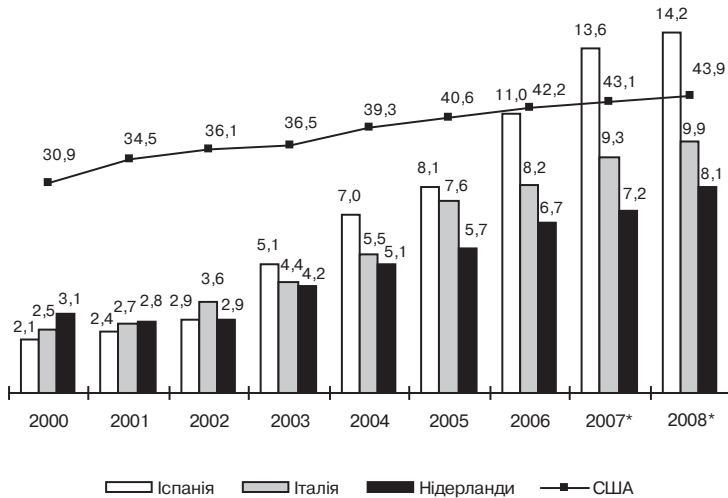
Джерело: розраховано за даними: Orozco M. Are trends in money transfers to Latin America shifting downward? // Focal point. — № 7. — November 2008. —Р. 4.

Рис. 6. Динаміка надходження міграційного капіталу в окремі країни Латинської Америки, % до відповідного періоду попереднього року

валют. З II півріччя 2008 року, коли долар зміцнився, а криза набула свого апогею, знову почали підвищуватися темпи надходження переказів у такі країни, як Колумбія, Нікарагуа та Ямайка, та знижуватися, наприклад, у Мексиці. Тобто мігранти чітко реагують на можливість використання своїх заробітків на батьківщині, де цьому сприяє посилення долара і його купівельної спроможності.

Таким чином, як свідчать дослідження, в умовах кризи міграційний капітал може навіть зрости і зберегти свою соціально орієнтовану природу в допомозі домогосподарствам у важкі часи.

У контексті впливу кризи на ринок міграційного капіталу окремі дослідники знову наводять приклад Мексики, де обсяги переказів у 2008 році дещо знизились. Це мотивується рецесією в США. Однак насправді ситуація виглядає дещо інакше. Через розкриті вище причини непривабливості ринку США для міграції населення Мексики почало від’їжджати на європейський континент. Це відразу позначилося на прискорених темпах надходження переказів із цих країн (рис. 7). Якщо з США за період 2000—2008 років перекази зросли лише майже у 1,5 раза, то з Іспанії — майже у 7 разів, Італії — у 4 рази, Голландії — майже втричі. А через подорожчання євро щодо національних валют Латинської Америки домогосподарства фактично отримали ще більше коштів (із розрахунку можливостей купівельної спроможності євро).

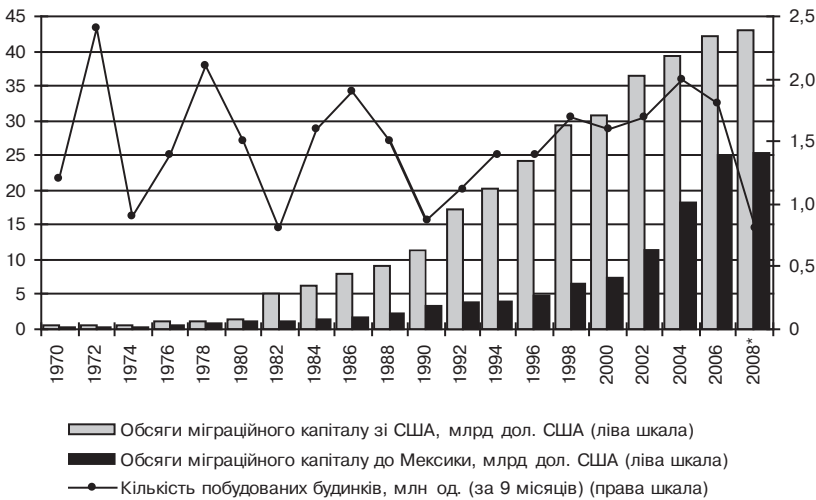
* Попередні дані.

Джерело: розраховано за даними: Migration and Remittances Factbook. — <http://www.worldbank.org>.

Рис. 7. Динаміка відправлення міграційного капіталу з окремих розвинених країн, млрд дол. США

Ще один чинник, через який вводиться в оману пересічний дослідник, — це вплив кризи у галузі будівництва США на зміну обсягів міграційного капіталу в Латинську Америку, зокрема Мексику. Дослідження ринку будівництва житла в США і обсягів міграційного капіталу свідчать про відсутність прямої кореляції цих показників (рис. 8). За майже 40-річний період на ринку індивідуального житла було чотири періоди, коли після підйому відбувався стрімкий спад обсягів будівництва. Однак за весь час обсяги переказів із США, у тому числі в Мексику, не скорочувались, а навіть прискорювались у динаміці. Особливо чітко це помітно у період 1980—1982 років та у 1988—1990 роках. Отже, зниження обсягів переказів із США не логічно пов'язувати з кризою в будівельній галузі США.

Також у повній мірі можна говорити про відсутність залежності обсягів міграційного капіталу з країн Перської затоки від цін на нафту на міжнародних ринках, що також намагаються довести деякі дослідники (рис. 9). За більш ніж 30-річний період ціни на нафту динамічно змінювались, однак обсяги переказів стабільно зростали. Наприклад, майже триразове підвищення цін на нафту на початку 1980-х років не привело до різкого зростання переказів із регіону, а зниження цін на нафту вдвічі у кінці 1980-х не зменшило потоки міграційного капіталу з цих країн. З 1990 по 2000 роки ціни на нафту були приблизно в одному ціновому коридорі, а перекази продовжували зростати — за цей період у 1,5 раза. Знову ж таки, в останнє десятиліття стрімке зростання вартості нафти не привело до збільшення обсягів міграційного капіталу. Д. Рата і С. Мохapatра теж наводять чинники малоймовірного зниження потоків міграційного капіталу з країн Перської затоки: перший — якщо і є певна залежність між ціною на нафту й обсягами переказів, то останнім

* Попередні дані.

Джерела: розраховано за даними: *Ratha D., Mohapatra S., Zhimei Xu. Outlook for remittances flows 2008–2009: growth expected to moderate significantly, but flows to remain resilient // Migration and development brief. — № 8. — 2008. — P. 4; Migration and Remittances Factbook. — <http://www.worldbank.org>.*

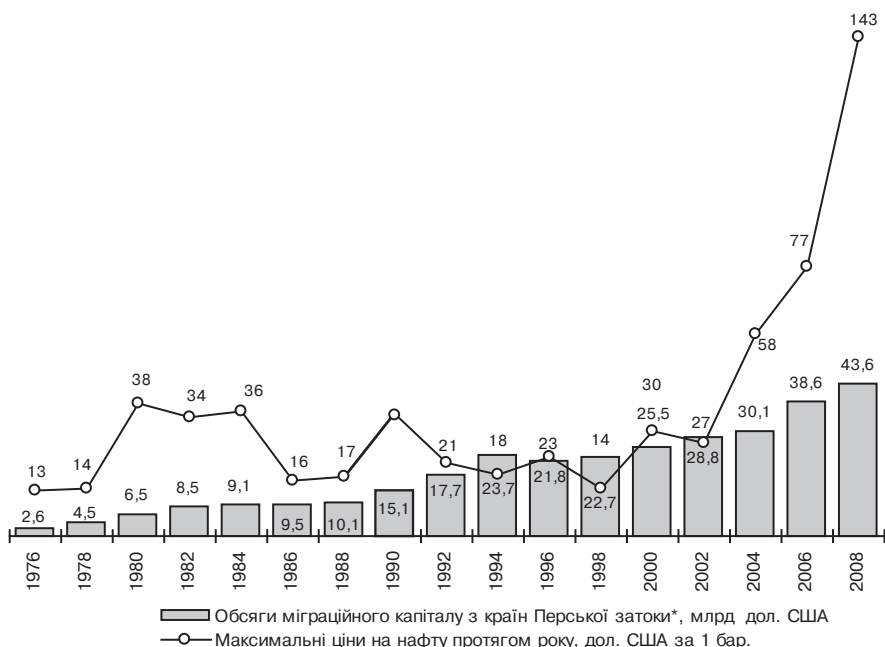
Рис. 8. Динаміка будівництва житла в США і обсяги міграційного капіталу з країни, у тому числі до Мексики

часом нафта істотно подорожчала і цей тренд продовжується, другий — значного спаду в будівництві також не планується, зокрема в Дубаї. Практично всі розпочаті проекти будуть добудовані за рахунок нафтодоларових резервів, накопичених у попередні десятиліття, у тому числі у стабілізаційні фонди й фонди розвитку майбутніх поколінь²⁴.

Таким чином, дослідження систем грошових переказів і кореляційні розрахунки свідчать: реально обсяги міграційного капіталу поки що залишаються на рівні попередніх років. Девальвація національних валют країн, що розвиваються, щодо долара США, євро, фунта стерлінгів, ієни тощо лише додатково збільшить обсяги переказів для домогосподарств мігрантів і підвищить купівельну спроможність цієї допомоги на їх батьківщині. Очікувати на відчутне зниження обсягів переказів через стагнацію в декількох сферах економіки не варто. Міграційний капітал знову підтверджує свою соціально орієнтовану й антициклічну перевагу перед іншими складовими міжнародного ринку капіталу. М. Орозко в цьому контексті зазначає, що мігранти швидше за все зменшуватимуть власні споживчі витрати, аби відправляти такі самі суми переказів. Крім того, в разі зменшення зарплати мігрант може змінити роботу, виконувати іншу додаткову роботу або переїхати до іншого регіону, де криза менш відчутна і нижчими є споживчі витрати²⁵.

²⁴ *Ratha D., Mohapatra S.* Зазнач. праця. — С. 3.

²⁵ *Fritz A.* Зазнач. праця.

* Розраховано для Саудівської Аравії, Кувейту, ОАЕ, Оману, Бахреїну.

Джерела: розраховано за даними: Ratha D., Mohapatra S., Zhimei Xu. Outlook for remittances flows 2008–2009: growth expected to moderate significantly, but flows to remain resilient // Migration and development brief. — № 8. — 2008. — P. 10; Migration and Remittances Factbook. — <http://www.worldbank.org>; <http://www.FT.com>.

Рис. 9. Динаміка цін на сиру нафту і потоків міграційного капіталу з країн Перської затоки

Центр соціальних досліджень і маркетингу CBS-AXA на основі результатів опитувань наприкінці 2008 року також дійшов висновку, що мігранти з Молдови не мають наміру зменшувати обсяги переказів на батьківщину. Більшість опитаних мігрантів заявляє, що криза поки що не сильно впливає на рівень заробітної плати, а також умови життя і праці. За необхідності вони згодні зменшити власні витрати з метою підтримання рівня переказуваності частини своїх доходів²⁶. Подібної думки додержується й А. Морено: мігранти перебуватимуть за кордоном і продовжуватимуть заробляти, можливо й менше, але намагатимуться надсилати рідним такі самі суми допомоги з метою належної підтримки їх добробуту²⁷.

Ще одна причина, яка призвела до голосливих заяв про скорочення обсягів залучення міграційного капіталу (насамперед у Мексику), — це шляхи надходження грошових переказів у країни-реципієнти. Із рівнем розвитку фінансово-банківського сектору та його інтеграції в домогосподарства мігрантів дедалі більша кількість потенційних відправників/отримувачів коштів шукають дешевших

²⁶ Мігранти не намерены сократить денежные переводы на родину // Интернет-издание “Независимая Молдова”. — <http://www.nm.md/daily/news/2008/12/19.html>.

²⁷ Joselow G. Зазнач. праця.

способів здійснення грошових переказів. І тут на заміну спеціалізованим системам переказів, послуги яких є досить дорогими (до 10—20 %), приходять банки й небанківські мікрофінансові установи. Їхні послуги можуть бути до 10 разів дешевшими, ніж у спеціалізованих операторів. За умов ліберального валютного регулювання домогосподарства мігрантів можуть вільно відкривати поточні рахунки в банках, на які надходитимуть кошти з-за кордону з поточних рахунків мігрантів. Разом із тим, ці трансакції важко ідентифікувати як перекази. Як зазначає М. Орозко, проблема зниження рівня офіційних потоків міграційного капіталу до Мексики пов'язана не так зі скороченням сум переказів мігрантів, як із неправильною методикою підрахунку Центральним банком Мексики. Так, для передачі коштів мігранти все частіше користуються електронними системами переказу або відправляють рідним дебетні картки, які вони емітували в США, та періодично поповнюють їх.

Крім того, мігранти, які працюють за кордоном легально, відкривають у банках поточні рахунки й переводять кошти на поточні рахунки в мексиканські банки. Використання таких способів переказу є значно дешевшим, однак при цьому, зі статистичної точки зору, ці кошти не можна характеризувати як перекази²⁸. Подібної думки дотримуються й фахівці Pew Hispanic Center: зниження офіційних обсягів міграційного капіталу зумовлено неправильними методологічними підходами центробанків до обрахунку переказів. За останні декілька років частка мігрантів і їхніх родин, які мають банківські рахунки, істотно зросла, тому вони для переказу коштів користуються дебетно-кредитними картками й поточними рахунками. А такі трансакції статистично дуже важко характеризувати як перекази²⁹. М. Орозко це доводить цифрами: у 2003 році частка мігрантів, що мають банківські рахунки, становила лише 30 %, у 2008-му — майже 60 %³⁰.

Разом із тим, через погіршення ставлення органів влади до мігрантів, регулярні поліцейські рейди й підвищення рівня депортації зросла кількість мігрантів, яка знову користується неофіційними каналами передачі коштів. На думку фахівців Світового банку, жорсткіші законодавчі умови праці для мігрантів призвели до збільшення обсягів переказів неофіційними, приватними каналами³¹. Адже для того, щоб скористатися фінансово-банківськими послугами для переказу, потрібно пред'явити щонайменше посвідчення особи. Це викликає побоювання з боку нелегальних і напівлегальних мігрантів у США.

Ще однією причиною активізації неофіційних каналів грошових переказів стала недовіра до фінансових установ. Через кризу ліквідності банки почали затримувати виплати. С. Логвінов зазначає, що під час кризи багато мігрантів

---

²⁸ Orozco M. Are trends in money transfers to Latin America shifting downward? // Focal point. — № 7. — November 2008. — P. 3.

²⁹ Meins R. Зазнач. праця. — С. 6.

³⁰ Orozco M. Зазнач. праця. — С. 3.

³¹ Ratha D., Mohapatra S., Zhimei Xu. Outlook for remittances flows 2008—2009: growth expected to moderate significantly, but flows to remain resilient // Migration and development brief. — № 8. — 2008. — P. 4.

побоюються переказувати кошти через банки, надаючи перевагу неофіційним каналам³². Водночас С. Айріян запевняє, що основна проблема — це поява недовіри до банків з боку самих систем переказів. Адже банки працюють із системами переказів за кредитними схемами. Система надає банку — отримувачу переказу кредитні кошти, щоб він швидше розрахувався з клієнтом — отримувачем коштів. Після розрахунку банк повертає системі кредит. Але з початку кризи для мінімізації ризику системи переказів перейшли на авансові розрахунки з партнерами. Внаслідок цього лише система переказів Unistream втратила можливість видавати кошти через мережу 8-ми банків³³. Крім того, в найближчому майбутньому офіційні фінансово-банківські установи можуть втратити мігрантів як клієнтів через підвищення тарифів на послуги з переказу. Так, на думку Ю. Алючевої, не виключено, що можливе скорочення темпів зростання чи зниження самих обсягів переказів змусить учасників ринку компенсувати зниження прибутку саме за рахунок підвищення тарифів на послуги. На сьогодні в Росії середня ринкова комісія становить 1,5—2%. Однак у найближчі два — три місяці тарифи можуть зрости на 1% — до 2,5—3% по базовим тарифам³⁴. Отже, знову можна констатувати не так зниження обсягів переказів, як зміну шляхів їх надходження до адресатів.

Узагальнення проаналізованого матеріалу дає змогу зробити важливі висновки. Після майже десятирічного зростання потоків міграційного капіталу більш ніж на 10% щороку у 2009 році очікується значне уповільнення темпів зростання обсягів переказів. Важкі економічні часи по-різному вплинуть на формування доходів мігрантів, їхні перекази на батьківщину та витрачання домогосподарствами. Однак, як показує досвід попередніх криз, міграційний капітал на відміну від інших складових міжнародного ринку капіталу в найменшій мірі є залежним від нестабільних економічних процесів. Адже через свою соціальну природу й суспільне призначення потоки міграційного капіталу можуть не зменшитися, а навіть стрімко збільшуватися й вийти на докризові двозначні темпи надходження в країни, що розвиваються.

У своєму звіті Світовий банк наводить декілька ґрунтовних висновків щодо того, чому грошові перекази мігрантів можуть істотно не зменшитись в обсягах.

Перший. Грошові перекази надсилають різні групи мігрантів, переважно ті, які давно приїхали на заробітки. Якщо міграція припиняється, то обсяги переказів можуть зменшуватися через тривалий період (2—10 років). Разом із тим, у разі відновлення міграційних процесів обсяги капіталу знову починають зростати.

Другий. Перекази є лише певною частиною доходу мігрантів, і вони завжди намагатимуться надсилати їх на батьківщину, щоб зменшити вплив кризи на добробут їхніх родин.

---

³² Пашутинская Е. Знач. праця. — С. 7.

³³ Там само.

³⁴ Алючева Ю. Знач. праця.

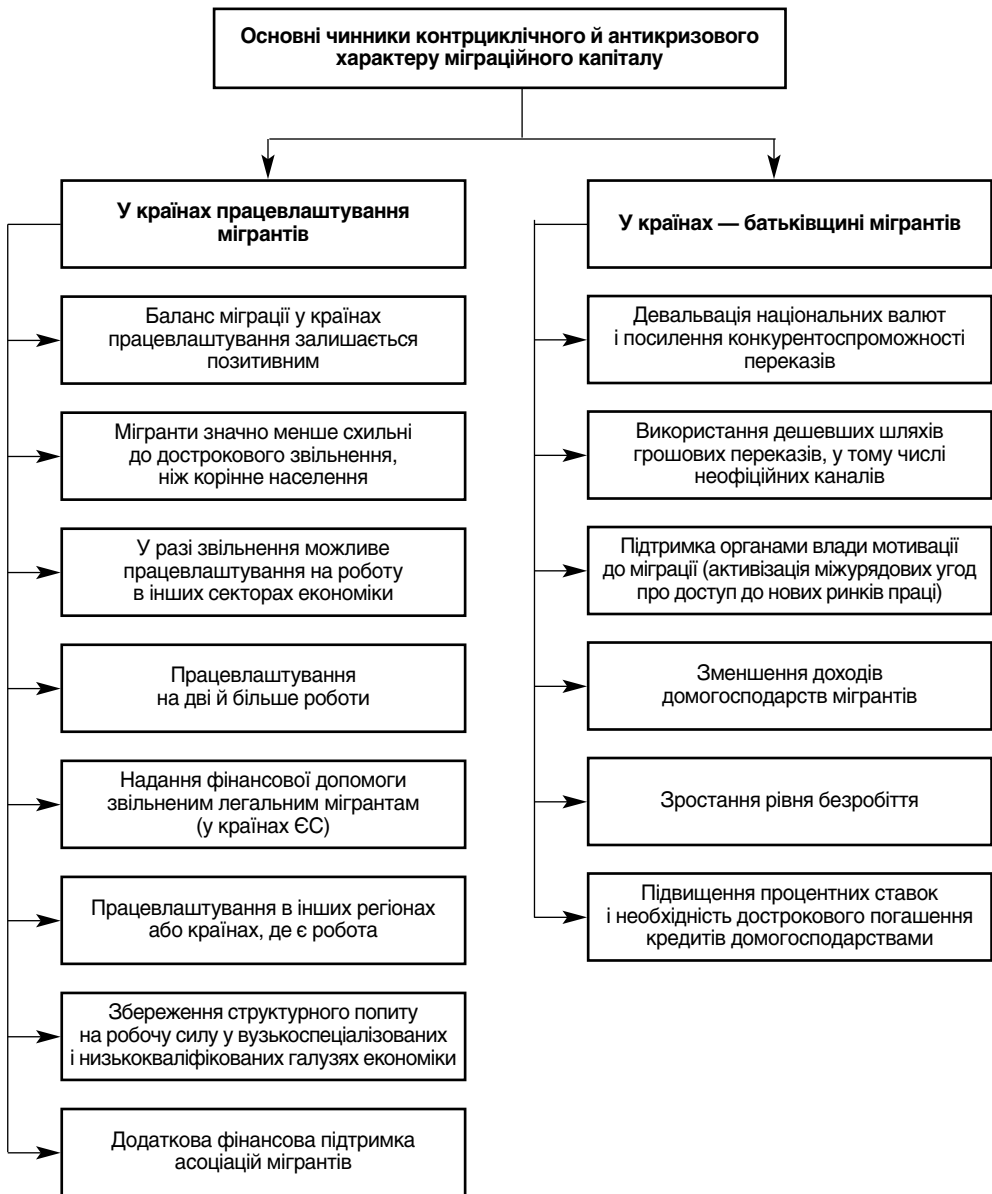

Рис. 10. Основні чинники контрциклічного й антикризового характеру міграційного капіталу

Третій. Через більш жорсткий контроль із боку регулюючих органів, а також ускладнену процедуру легального працевлаштування, усе більше мігрантів (особливо нелегальних) будуть вимушені рідше відвідувати батьківщину і, відповідно, довше працювати без відпусток. Ці процеси також збільшують доходи й, отже, перекази мігрантів.

Четвертий. У разі якщо частина мігрантів повернеться на батьківщину, вони привезуть із собою всі накопичені заощадження. Ці кошти можуть послугувати значними інвестиціями для відкриття бізнесу або придбання нерухомого/рухомого майна (адже на період кризи ціни значно знизилися). Така ситуація мала місце у 1990—1991 роках під час війни в Перській затоці, що призвело до повернення певної кількості індійських мігрантів із нафтових родовищ на батьківщину.

П'ятий. Більшість країн ОЕСР із метою підтримки темпів економічного розвитку починають реалізовувати масштабні економічні проекти. Це приведе до багатомільярдних вливань в інфраструктурні проекти, що, своєю чергою, сприятиме зростанню рівня зайнятості, у тому числі й мігрантів, і, як наслідок, до збільшення їхніх заробітків³⁵.

Таким чином, оцінки щодо перспектив розвитку ринку міграційного капіталу залишаються доволі оптимістичними. Очікування зниження обсягів переказів у 2009 році не призведе до зниження рівня допомоги домогосподарствам мігрантів. Завдяки курсовим коливанням отримувачі переказів зможуть навіть розраховувати на більші обсяги коштів, використовуючи їх на поліпшення добробуту своїх родин. Узагальнені на рис. 10 основні чинники подальшого зростання міграційного капіталу підтверджують антикризову й контрциклічну природу грошових переказів. Аналіз поведінки мігрантів під час економічних криз свідчить: за будь-яких умов мігрантам легше подолати процеси стагнації, залишаючись у країнах працевлаштування, у тому числі погоджуючись працювати за меншу зарплату чи змінюючи сферу працевлаштування. Додаткове скорочення власних споживчих витрат дає їм можливість не зменшувати суми переказів, підтримуючи рідні домогосподарства на батьківщині.

---

³⁵ *Ratha D., Mohapatra S., Zhimei Xu.* Зазнач. праця. — С. 12.